

МІЖНАРОДНЕ СПІВРОБІТНИЦТВО

УДК [902:001.83](477+560)

С. О. Біляєва, Л. В. Кулаковська, О. Є. Фіалко

УКРАЇНА — ТУРЕЧЧИНА: ГРАНІ СПІВРОБІТНИЦТВА

Співробітництво України і Туреччини наприкінці ХХ — на початку ХХІ ст. в галузі археології османських пам'яток розвивалося в різних напрямках: розкопки, польові та наукові розвідки, видання наукових праць, виставки, створення Історико-культурної асоціації «Україна — Туреччина», Міжнародні наукові конференції.

Ключові слова: Україна, Туреччина, археологічні дослідження, співробітництво.

ВСТУП

Наукове співробітництво України і Туреччини в галузі археології уможливила руйнація політичної та ідеологічної системи Радянського союзу і набуття Україною незалежності. Саме тоді розпочалося налагодження зв'язків з науковцями країни, що були небажаними за часів комуністичного режиму, і настав час вивчення заборонених тем, залучення нових підходів до історії цивілізаційного розвитку України у контактному середовищі тюркських народів. Із 1989 р. експедиція Інституту археології НАН України розпочала археологічні дослідження історичного центру Очакова, відтак, поступово накопичувалася фактично нова для археології України колекція матеріальної культури Північного Причорномор'я часів Золотої Орди, Кримського ханату й Османської держави. У загальноісторичному та методологічному сенсі формування цілеспрямованого вивчення османської археології в Україні співпадає в часі з становленням цієї галузі як окремого напрямку досліджень у світовій археологічній науці та появою перших теоретичних і практичних розробок (Baran, Carrol 2000). Коротко схарактеризуємо історію налагодження контак-

тів і сфери українсько-турецького співробітництва.

ПОЛЬОВІ ДОСЛІДЖЕННЯ ТА ПУБЛІКАЦІЯ ЇХ РЕЗУЛЬТАТІВ

У ході розкопок османських пам'яток на теренах нинішньої України Південна середньовічна археологічна експедиція Інституту археології НАНУ накопичила чисельну колекцію артефактів, які дещо відрізняються від типових для цього регіону знахідок. Відтак постала необхідність консультації з фахівцями з Туреччини. 1996 р. за сприяння співробітника Інституту сходознавства НАН України канд. істор. наук В. Остапчука українські археологи звернулися до посла Республіки Туреччини в Україні, пана Аджара Гермена. Пан посол, своєю чергою, звернувся до тодішнього голови Турецької історичної асоціації проф. Юсуфа Халач Оглу з проханням допомогти консультаціями українським археологам. Початок контактів українських і турецьких вчених заклав приїзд до України професора університету Анкари Боскурта Ерсою, який взяв участь у обстеженні історичного центру Очакова і ознайомився не лише із знахідками експедиції, а й з експозицією та фондovими колекціями Військово-історичного музею ім. О. В. Суворова у м. Очаків. Зустріч була досить плідною і довела доцільність організації спільних наукових проектів. У 1997—1998 рр. було реалізовано перший спільний проект Турецької історичної асоціації та Інституту археології НАНУ з дослідження османських пам'яток в Очакові, насамперед, залишків фортеці Озі та міста навколо неї. Так розпочалася спільна робота українсько-турецької експедиції під керівництвом канд. іст. наук

© С. О. БІЛЯЄВА, Л. В. КУЛАКОВСЬКА, О. Є. ФІАЛКО, 2019

Білгород-Дністровський, 2005 р. Представники Міжнародної українсько-турецької експедиції ІА НАН України, які брали участь у розкопках Аккерманської фортеці. Зліва направо: заступник начальника експедиції Ю. В. Болтрик, О. С. Фіалко, начальник експедиції С. О. Біляєва, керівник експедиції з турецького боку Б. Ерсой, співробітники експедиції С. Байракал, С. Тунчоку, Х. Урер

Світлани Біляєвої з боку України та проф. Бозкурта Ерсою з боку Туреччини. Від Інституту археології НАН України в експедиції у різні роки брали участь: док. істор. наук О. В. Сухобоков, кандидати істор. наук Ю. В. Болтрик, О. С. Фіалко, Л. І. Виногородська, а також Г. О. Станіцина, І. В. Карашевич та ін. Турецьку сторону представляли проф. док. І. Куюлу-Ерсой, доц. док. Р. Бозер, док. С. Тунчоку, док. Х. Урер, док. Н. Чамаш, С. Байракал, Х. Учар. Розкопки дали важливі відкриття, що стосуються історії міста, зокрема, виявлено фрагмент будівельної забудови і з'ясовано конструктивні особливості фортеці. Зовнішня її стіна була зведена з сирцевої цегли, внутрішня — з оброблених плит вапняку і ракушняка. Простір між ними був заповнений дрібним камінням і землею. Саме таку конструкцію описано в одному з меморандумів очаківських правителів Хасан Паші та Ісмаїла Паші 1710 р. (Finkel, Ostapchuk 2005, p. 176, 179). За планом початку XVIII ст., стіна була складовою північної ділянки фортифікації. У фрагменті виявленої стіни, у кладці, було вмуроване кам'яне ядро, що становить конструктивну особливість захисних мурів багатьох європейських фортець, зокрема і деяких Північного Причорномор'я, як Білгород-Дністровська фортеця. За межами фортеці на території міста була досліджена ділянка забудови XVII—XVIII ст. (ур. Левада) з залишками будівель і водостоком.

Колекція артефактів репрезентує широкий спектр турецької культури: знаряддя, зброя, побутові речі, деталі одягу, прикраси, вироби з глини (посуд і люльки для куріння), монети. Також виявлено типовий керамічний посуд і вироби з гутного скла, характерні для української культури. Важливою знахідкою були фрагменти кераміки сграфіто, знайдені *in situ*. Подібні артефакти є прикметними для передосманського періоду Очакова XIV—XV ст., власне до зведення містечка кримським ханом Менглі Гіреєм у 1492 р. Ці дані уможливають уточнити час існування міста і по-новому інтерпретувати історію його заснування. Результати досліджень відображено у спільних доповідях на Міжнародному конгресі з турецької культури в Анкарі 1997 р., на конференції «Часи козацькі» та у публікаціях в Україні й Туреччині (Біляєва, Ерсой 1998; 1999; 2000; Біляєва та ін. 1998; Biliaieva 1999; Biliaieva, Ersoy 1999).

У 1999—2002 рр. за спільними проектами Інституту археології НАН України і Турецького Управління співробітництва та розвитку (ТІКА) візуально обстежено османські пам'ятки, зроблено обміри, фото і графічну фіксацію фортець, окремих пам'яток монументальної архітектури (мечеті, медресе, караван-сараї) на території міст, а також поховальних пам'яток (надгробні стели, мавзолеї) на території Одеської, Хмельницької, Чернівецької областей і Автономної Республіки Крим.

Білгород-Дністровський. Аккерманська фортеця. Турецька лазня, досліджена вченими України та Туреччини

З 1999 р. розпочалося дослідження Аккерманської фортеці у м. Білгород-Дністровський Одеської обл. У 2004—2006 рр. роботи виконувалися за підтримки Турецького управління співробітництва і розвитку (ТІКА) при Раді міністрів Республіки Туреччина. Основні роботи експедиції провадилися у Четвертому нижньому дворі фортеці. Головним об'єктом робіт 1999—2002 рр. була турецька лазня, у 2004—2006 рр. — фортифікація нижньої лінії укріплення, головне місце у якій посідав барбакан.

Дослідження турецької лазні виявило особливості її планування та архітектури, встановлено час її спорудження, простежено основні етапи функціонування та перебудови лазні на майстерню з виробництва і зберігання свинцевих виробів (кулі, шрапнель, важки тощо). У подальшому вдалося розробити методіку реконструкції даху приміщень лазні і споруди загалом (Біляєва, Карашевич, Фіалко 2006). Зіставлення писемних і археологічних джерел допомогло уточнити час побудови лазні, її значення в інфраструктурі фортеці, зокрема у виконанні обов'язкового омовіння перед намазом. Ідеться власне про організацію єдиного сакрального комплексу: лазні у Нижньому дворі та Великої мечеті у громадському дворі у 1484—1512 рр. (Шлапак 2001, с. 47), що було надзвичайно важливим елементом забезпечення щоденної життєдіяльності турецького гарнізону за ісламськими звичаями.

Наступним важливим об'єктом досліджень був барбакан як конструктивна та оборонна

частина Нижньої захисної лінії. Вивчення цього об'єкта через фінансові та інші обставини не було завершено. Проте результати цих робіт уможливили реконструювати розвиток барбакану (Біляєва, Мартинюк-Медвецька, Присяжний 2008) і встановити, що він був частиною Нижньої фортифікаційної лінії. В Османський період барбакан зазнав істотної перебудови, пов'язаної зі спорудженням бастионів і проведенням інших заходів, націлених на посилення обороноздатності. Ці історичні моменти мають підтвердження у документах з Архіву прем'єр-міністра у Стамбулі (Finkel et al. 2006, p. 12; 2007, p. 11—14).

Дуже репрезентативною є колекція артефактів з розкопок барбакану (Біляєва та ін. 2007), що за складом і асортиментом знахідок відрізняється від комплексу з лазні. Завважимо, що серед матеріалів барбакану мало віконного скла на відміну від лазні, де воно було важливим конструктивним елементом освітлення приміщень. Є певна специфіка й щодо складу озброєння, зокрема, у наявності уламків скляних гранат, що долітали до барбакану з лиману під час військових дій тощо (Біляєва, Фіалко 2018). У результаті розкопок на території Аккерманської фортеці суттєво змінилися і збагатилися наші уявлення про історію та культуру Північного Причорномор'я за доби середньовіччя та раннього модерну.

Наступним кроком співробітництва, зокрема, в польових дослідженнях, була участь С. О. Біляєвої як експерта з кераміки у роботах

Білгород-Дністровський. Аккерманська фортеця. Барбакан

Під час роботи експедиції у м. Кале, Туреччина

археологічної експедиції Егейського університету (м. Ізмір) у 2013 р., яка провадила дослідження поблизу різночасового комплексу (від римського часу до модерну) м. Кале. Важливим об'єктом для порівняльного вивчення

особливостей конструкції та планувальної структури османської лазні у Білгороді-Дністровській (Аkkerманській) фортеці стала відкрита і досліджена у Кале лазня сельджуцького часу.

ВВЕДЕННЯ ДО НАУКОВОГО ОБІГУ НАБУТКІВ УКРАЇНСЬКО-ТУРЕЦЬКИХ ПРОЕКТІВ

Результати спільних археологічних досліджень представлялися у формі доповідей і презентацій учасників експедиції з українського і турецького боків на різних наукових форумах в Україні та за кордоном: у Києві на щорічних конференціях «Часи козацькі», на яких з 2006 р. діяла спеціальна тематична секція з тюркології, на читаннях в Інституті сходознавства НАН України, регіональних тематичних конференціях у Миколаєві та Очакові. Перші результати робіт демонструвалися на Конгресі з історії турецької культури у 1997 р. У подальшому нові матеріали та певні розробки звучали на Міжнародних форумах в Україні, Туреччині, Німеччині, Угорщині, Франції, Польщі, Молдові та інших країнах, а також відбиті в публікаціях — близько 170 статтях, з них 52 надруковано за кордоном. У кількох працях підбито підсумки українсько-турецького співробітництва як прикладу розвитку наукових контактів і успішного вирішення складних проблем спільної історії (Біляєва та ін. 2004; 2006). Узагальнені підсумки досліджень відбито у декількох монографічних працях С. О. Біляєвої (2012; 2015a; 2015b). Реконструкцію планувальної структури османської лазні в Аккермані видав Б. Ерсой (Ersoy 2012). Результати досліджень були основою докторської дисертації С. О. Біляєвої «Взаємовідносини східнослов'янського та тюркського світів у XIII—XVIII ст. (за матеріалами археологічних досліджень в Україні)», захищеної 2012 р.

Важливу роль у розгортанні тюркологічних досліджень в Україні, налагодженні співробітництва та координації робіт взяв на себе Науково-дослідний центр «Часи козацькі» разом з Українським товариством охорони пам'яток історії та культури, Центром пам'яткознавства

Відкриття урочистих подій з нагоди 80-річчя Турецької Республіки в Археологічному музеї ІА НАН України

на чолі з канд. іст. наук О. М. Титовою, на щорічних конференціях яких виголошено серію тюркологічних доповідей, матеріали секції тюркології оприлюднено у щорічних збірниках конференції.

ВИСТАВКИ, КОНФЕРЕНЦІЇ, КРУГЛІ СТОЛИ

Вагомі та різноманітні наукові заходи (конференції, презентації видрукованих праць, виставки археологічних матеріалів) відбувалися у стінах Археологічного музею Інституту археології НАНУ. Матеріали польових досліджень у різних форматах подавалися у 2003—2006 рр. на чотирьох виставках у Києві та 2005 р. в Ізмірі.

Знакові події відбувалися за сприяння Посольства Республіки Туреччина та особисто послів Туреччини в Україні: пана Альпа Караосманоглу і пана Більге Джанкореля. 10—12 листопада 2003 р. з нагоди 80-річчя заснування Турецької Республіки, за ініціативою Інституту археології та за підтримки Посольства Республіки Туреччина, в Археологічному музеї ІА НАНУ відбувся комплекс заходів. Тоді під час конференції вперше було представлено виставку археологічних матеріалів з розкопок Очакова та Аккермана. На відкритті виставки були присутні посол Республіки Туреччини пан Більге Джанкорель з дружиною, а також численні іноземні гості — представники дипломатичних представництв. Підсумки співробітництва підбито у провідному українському журналі «Археологія» (Біляєва та ін. 2004).

У 2005 р. за результатами дальших досліджень відбулася друга виставка у Археологічному музеї ІА НАНУ, на якій представили числен-

Турецькі вчені: проф. Боскурт Ерсой та проф. Інжі Куйюлу-Ерсой під час відкриття конференції, Київ, 2003 р.

Відкриття другої виставки в Археологічному музеї за участі Міністра закордонних справ Республіки Туреччини пана Абдулаха Гюля

ні знахідки, зокрема монети, прикраси, побутові речі, колекцію глиняних і кам'яних люльок тощо. Виставку відкрили віце-прем'єр, міністр закордонних справ Туреччини Абдуллах Гюль і директор Інституту археології НАН України академік П. П. Толочко. На презентації були присутні: посол Туреччини в Україні Б. Джанкорель з дружиною, члени офіційної урядової делегації, яка супроводжувала віце-прем'єра Туреччини в Україну, послы Аргентини, Норвегії, Канади, Єгипту, Литви, Греції, Великобританії, Японії, Ірану, Ізраїлю, Бельгії, Китаю, Італії, Алжиру і представник Ватикану.

Для налагодження подальшого співробітництва, підтримки та координації зв'язків у науковій і культурній сферах, безпосередніх контактів діячів науки і культури, розвитку нових напрямів співробітництва, сприянню діалогу культур двох сусідніх народів за ініціативою С. О. Біляєвої та дружини посла Республіки Туреччини в Україні І. Джанкорель у квітні 2005 р. вирішили створити Історико-культурну асоціацію. Тоді ж сформували Раду засновників у складі С. О. Біляєвої, І. Джанкорель, О. Є. Фіалко, Ю. М. Кочубея та А. Ю. Куркова, яка запропонувала заснувати Історико-культурну асоціацію «Україна-Туреччина» (ІКАУТ) і розпочали підготовку Установчих зборів. Головним завданням Асоціації є об'єднання фахівців різних галузей науки та громадських діячів для вивчення і збереження культурної та історичної спадщини населення України й Туреччини на теренах Євразії. Основні напрями роботи Асоціації відображають назви восьми тематичних секцій: археологічна, історична, етнографічна, музейної роботи, пам'яткознавства, філології та літератури, музична, розвиток історичного туризму.

2 червня 2005 р. відбулися Установчі збори, на яких ухвалили створення Історико-культурної асоціації «Україна-Туреччина», обрали її Правління та Ревізійну комісію, затвердили Статут. Головою Правління обрали С. О. Біляєву. 11 жовтня 2005 р. Історико-культурна асоціація «Україна — Туреччина» отримала Свідоцтво про державну реєстрацію.

2 грудня у резиденції посла Туреччини в Україні під головуванням почесної голови Правління асоціації І. Джанкорель і в присутності аташе по культурі посольства Туреччини в Україні Ш. Есри відбулася робоча зустріч членів Асоціації та представників організацій, які висловили бажання вступити до неї. На зустрічі заступниця міністра культури України О. Ю. Костенко вітала створення Асоціації і запропонувала участь Міністерства культури України у проведенні «Днів Туреччини в Україні» та «Днів України в Туреччині», в організації виставок і розвитку туризму. В обговоренні пропозицій щодо перспективних напрямів роботи виступили члени Історико-культурної асоціації «Україна-Туреччина» від Інституту археології С. О. Біляєва (голова Правління), О. Є. Фіалко (відповідальний секретар), Ю. В. Болтрик і Л. В. Кулаковська. У обговоренні також взяли участь зав. кафедри педагогіки Київського національного лінгвістичного університету Е. С. Спіцин, співробітники Інституту сходознавства ім. А. Кримського НАН України кандидати іст. наук О. С. Мавріна та Ю. М. Кочубей, док. іст. наук О. Б. Бубенок, канд. філолог. наук І. М. Дрига, доцент кафедри тюркології Київського національного університету ім. Т. Шевченка канд. філолог. наук Т. І. Арнаут, диригент Національного академічного театру опери та балету ім. Т. Шев-

Презентація виставки «Три фортеці — три долі»

ченка Г. І. Макаренко та ін. 9 грудня 2005 р. на засіданні Асоціації створили секції за напрямками діяльності, представили й обговорили перспективні й поточні плани робіт освітнього і науково-дослідницького розділів.

Презентація Асоціації та перші результати її роботи обговорювалися під час третьої археологічної виставки, відкритої 22 березня 2006 р. традиційно в Археологічному музеї ІА НАНУ. Асоціацію представляли її засновники: голова Правління С. О. Біляєва, заст. голови Правління Ю. М. Кочубей, відповідальний секретар О. Фіалко та член Спілки письменників України А. Ю. Курков.

Восени 2006 р. в Археологічному музеї відбулася чергова виставка під назвою «Три фор-

М. Коштумоглу на виставці «Три фортеці — три долі»

Вручення урочистих відзнак у Стамбулі. У центрі — президент Туреччини (на той час прем'єр-міністр) Р. Ердоган

теці — три доли», присвячена минулому трьох фортець, що локалізуються у різних регіонах України: Кам'янець-Подільська — на Поділлі, Хотинська — у Буковині і Білгород-Дністровська (Аккерманська) у Північно-Західному Причорномор'ї. Усі вони перебували певний час під владою Османської імперії. Виставка включала три блоки матеріалів. Перший блок містив опис фортець та їхню стислу історичну характеристику, яку підготувала проф. І. Куйлу-Ерсой. До другого ввійшло 30 світлин пам'яток оборонного зодчества відомого турецького майстра фото док. М. Коштумоглу. Третій блок презентував результати археологічних досліджень Міжнародної південної середньовічної експедиції у Нижньому дворі Білгород-Дністровської фортеці, отримані у польові сезони 2005—2006 рр. Спonsorську допомогу у підготовці виставки надали турецькі фірми, що працюють в Україні, — ООО «КБФ» (генеральний директор пан Хикмет Орай Ялчин) і Товариство «Догуш» (президент пан Бурак Талу). Виставку відкрили аташе Посольства Туреччини в Україні пан Ахмет Чанга та інші представники Посольства, а також заступник директора ІА НАНУ Г. Ю. Івакін. Серед гостей були співробітники Інституту археології, викладачі Київського національного університету ім. Т. Шевченка, наукові співробітники музеїв і заповідників України.

По завершенню українсько-турецьких проєктів матеріали з розкопок Аккермана і Очакова передано на експонування в Археологічний музей ІА НАНУ, вони становлять окрему складову розділу археології середньовічної України. Велику роботу з опрацювання матеріалів і підготовки їх до експозиції здійснили співробітники музею, зокрема Л. І. Іванченко.

На Міжнародному конгресі «Подолання бар'єрів між культурами» (Стамбул, 2009 р.), на якому були представники 34 країн, за рі-

Прес-реліз Троянських читань, Київ, 2018 р.

шенням міжнародної Ради «Туріяк» С. О. Біляева отримала титул і спеціальну відзнаку «Distinguished Senior Citizen 2009», яку вручив прем'єр-міністр Р. Ердоган (нинішній президент Республіки Туреччина).

10 грудня 2010 р. в Археологічному музеї відбулася презентація, присвячена діяльності ІКАУТ за п'ять років, з цієї нагоди видали спе-

Троянські читання, виступ академіка П. П. Толочка

ціальну брошуру «Україна-Туреччина 2010» (Біляева, Дрига, Фіалко 2010), де підведено підсумки діяльності Асоціації. Додамо, що значну роботу у сфері літератури та мови здійснили І. М. Дрига і Т. І. Арнаут.

Значущим підсумком роботи українсько-турецької експедиції стала презентація монографії С. О. Біляєвої «Слов'янські та тюркські світи в Україні» (2012), яка відбулася 12 лютого 2013 р. в Археологічному музеї у присутності представників Посольства Республіки Туреччина на чолі з аташе з питань культури і туризму Бератом Йилдизом. Яскравим подарунком для присутніх був виступ художнього танцювального колективу з Переяслава-Хмельницького Державного педагогічного університету ім. Григорія Сковороди. Цей захід висвітлювали ЗМІ Туреччини, зокрема, телебачення.

30 травня 2018 р. за ініціативою уряду Республіки Туреччини і ЮНЕСКО та за сприяння Посольства Турецької Республіки в Україні Інститут археології НАНУ організував Міжнародний симпозіум «Троянські читання» з нагоди оголошення 2018 р. роком Трої. Захід урочисто відкрили посол Республіки Туреччина Йонет Джан Тезель і почесний директор Інституту археології НАНУ академік Петро Петрович Толочко. На засіданнях під головуванням док. іст. наук В. В. Отроценка були виголошені доповіді провідних вчених України: В. В. Отроценка, Л. Л. Залізняка, О. Є. Фіалко, С. В. Іванової, К. В. Горбенка, М. Ю. Відейка та інших, а також відомого археолога з Росії Л. С. Клейна. Матеріали симпозіуму опубліковано у журналі «Археологія» (Отроценка, Біляева 2018).

ВИСНОВКИ

Розвиток тюркологічних досліджень, наукових і культурних контактів між Україною і Туреччиною започаткували якісно новий етап міжнародного співробітництва двох країн. Дуже важливе місце у співробітництві посідають археологічні дослідження османських пам'яток на теренах України, що уможливили нове бачення історії обох держав — України й Туреччини XV—XVIII ст. З одного боку, це історія східноєвропейської частини Османської держави, з іншого — сторінка історії України, що розкриває роль турецького чинника в системі історико-культурних контактів цього часу, розповсюдження та інтеграцію елементів турецької культури в українській.

Важливим чинником історико-археологічних досліджень є сприяння співробітництву, налагодженню контактів на всіх рівнях і організаціях з боку Туреччини. Відзначимо, що з 1996 р., коли почалися перші контакти за допомогою Посольства Туреччини, і донині це понад 20 р. добросусідських зв'язків і особистих контактів. Тепер ми просто друзі-вчені різних

і таких близьких історично і культурно країн, що дає надію на продовження та поглиблення співробітництва.

ПОДЯКИ

Висловлюємо щирі подяки Посольству Республіки Туреччина за постійну опіку і допомогу в проведенні спільних робіт, участь у заходах Інституту археології НАНУ, а також Турецькому історичному товариству, Турецькій агенції зі співробітництва та розвитку (ТІКА) при Раді міністрів Республіки Туреччини, Спільці бізнесменів Туреччини, які працюють в Україні, та всім, хто підтримував і допомагав нам протягом цих років. Особлива подяка керівнику Турецької частини експедиції — професору Бозкурту Ерсою, проф. Інжі Куйлу-Ерсой, всім колегам із Туреччини, які брали участь у спільних проєктах, колективу Археологічного музею ІА НАНУ за організацію та проведення виставок і інших наукових заходів.

ЛІТЕРАТУРА

Біляева, С. А. 2015а. *Славяне и тюрки в просторах Украины. 1: Из истории контактов в XIII—XV вв.* Saarbrücken: Palmarium academic publishing.

Біляева, С. А. 2015b. *Славяне и тюрки в просторах Украины. 2: Украинско-османские историко-культурные контакты XV—XVIII вв.* Saarbrücken: Palmarium academic publishing.

Біляева С. О. 2012. *Слов'янські та тюркські світи в Україні. З історії взаємин у XIII—XVIII ст.* Київ: Університет Україна.

Біляева, С. О., Виногородська, Л. І., Сухобоков, О. В., Ерсой, Б. 1998. Археологічні дослідження в Очакові. *Археологічні відкриття в Україні 1997—1998 рр.*, с. 55-57.

Біляева, С. О., Ерсой, Б. 1998. Підсумки археологічних досліджень історичного центру Очакова у 1997 р. *Нові дослідження пам'яток археології козацької доби в Україні*, 7, с. 176-178.

Біляева, С. О., Ерсой, Б. 1999. Дослідження пам'яток османського часу у Північному Причорномор'ї. *Археологічні відкриття в Україні 1998—1999 рр.*, с. 73.

Біляева, С. О., Ерсой, Б. 2000. Археологічні дослідження пам'яток османської культури в Україні у 1999 р. *Нові дослідження пам'яток козацької доби в Україні*, 9, с. 32-35.

Біляева, С. О., Іванченко, Л. І., Кулаковська, Л. В., Фіалко, О. Є. 2004. Нові кроки українсько-турецького співробітництва. *Археологія*, 3, с. 145-147.

Біляева, С. О., Іванченко, Л. І., Кулаковська, Л. В., Фіалко, О. Є., Ерсой, Б. 2006. Історико-культурна спадщина Туреччини та України: нові дослідження. *Відлуння віків*, 1, с. 65-68.

Біляева, С. О., Карашевич, І. В., Фіалко, О. Є. 2006. Віконниці в системі архітектурних реконструкцій (османська лазня Аккерманської фортеці). *Нові дослідження козацької доби в Україні*, 15, с. 277-285.

Біляева, С. О., Болтрик, Ю. В., Ерсой, Б., Карашевич, І. В., Куйлу-Ерсой, І., Фіалко, О. Є. 2007. Дослідження Міжнародної Південної Середньовічної експедиції у 2006 р. в Аккерманській фортеці

(м. Білгород-Дністровський). *Археологічні дослідження в Україні 2005—2007 рр.*, с. 96-98.

Біляєва, С. О., Мартинюк-Медведька, А. М., Присяжний, К. В. 2008. Історичний розвиток турецького барбакану Портового двору Аккерманської фортеці за результатами археологічно-архітектурних досліджень, проведених у 2006—2007 роках. *Нові дослідження козацької доби в Україні*, 17, с. 350-355.

Біляєва, С. О., Дрига, І. М., Фіалко, О. С. 2010. *Україна-Туреччина 2010. Археологія — історія — культура — література — мова*. Київ: Видавничий дім Дмитра Бураго.

Біляєва, С. О., Фіалко, О. С. 2018. Планіграфія та типологічна характеристика скляних виробів з Аккерману. *Археологія і давня історія України*, 4 (29), с. 133-148.

Отрошченко, В. В., Біляєва, С. О. 2018. Рік Трої в Україні. *Археологія*, 4, с. 3-4.

Шлапак, М. 2001. *Белгород-Днестровская крепость. Исследование средневекового оборонного зодчества*. Кишинев: ARC.

Baram, U., Carrol, L. (ed.). 2000. *A historical archaeology of the Ottoman Empire. Breaking New Ground*. New York: Springer Science Business Media.

Biliaieva, S. 1999. Ochakiv deki Turk sehrinde Arkeolojik Arastirmal. In: Aktash, A. (ed.). *Uluslarasi Dxrduñcu Türk Kültürü Kongresi 1997*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Bashkanligi, p. 109-114.

Biliaieva, S., Ersoy, B. 1999. Özi Kalesi (Ukrayna — Ochakiv) Arkeolojik Çalışmaları. In: Aktash, A. (ed.). *Uluslarasi Dxrduñcu Türk Kültürü Kongresi 1997*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Bashkanligi, p. 263-268.

Ersoy, B. 2012. Akkerman kalesi, osmanli hamami. In: Zilingiroplu, A., Mercangöz, Z., Polat, G. (ed.). *Ege Üniversitesi Arkeoloji kazilari*. Izmir: Ege Üniversitesi, p. 338-348.

Finkel, C., Biliaieva, S., Haddlssey, R., Mathieu, J., Ostapchuk, V. 2007. Historical-archaeological investigations in Aqkerman fortress, Ukraine 2007 *Anatolian archaeology*, 13, p. 11-14.

Finkel, C., Ostapchuk, V. 2005. Outpost of Empire: an appraisal of Ottoman building registers as sources for the archaeology and construction history of the Black Dea fortress of Ozi. *An annual on the visual culture of the Islamic World*, 22, p. 176-179.

Finkel, C., Ostapchuk, V., Biliaieva, S., Mathieu, J. 2006. Historical-archaeological investigations in Aqkerman fortress, Ukraine 2006. *Anatolian archaeology*, 12, p. 9-12.

REFERENCES

Biliaieva, S. A. 2015a. *Slaviane i Turki u prostorah Ukrainy. 1: Iz istorii kontaktov v XIII—XV v.* Saarbrücken: Palmarium academic publishing.

Biliaieva, S. A. 2015b. *Slaviane i Turki u prostorah Ukrainy. 2: Ukrainsko-osmanskie istoriko-kulturnye kontakty XV—XVIII vv.* Saarbrücken: Palmarium academic publishing.

Biliaieva, S. O. 2012. *Slovianski ta turkski svity v Ukraini. Z istorii vzaemyn u XIII—XVIII st.* Kyiv: Universitet Ukraina.

Biliaieva, S. O., Vynogrodska, L. I., Suhobokov, O. V., Ersoy, B. 1998. Arkheologichni doslidzhennia v Ochakovi. *Arheologichni vidkryttia v Ukraini 1997—1998 rr.*, s. 55-57.

Biliaieva, S. O., Ersoy, B. 1998. Pidsumky arheologichnyh doslidzhen istorichnogo tsentru Ochakova u 1997 r. *Novi doslidzhennya pamyatok arheologii kozatskoy doby v Ukraini*, 7, s. 176-178.

Biliaieva, S. O., Ersoy, B. 1999. Doslidzhennya pamyatok osmanskogo chasu u Pivnichnomu Prychornomor'yi. *Arheologichni vidkryttia v Ukraini 1998—1999 rr.*, s. 73.

Biliaieva, S. O., Ersoy, B. 2000. Arheologichni doslidzhennya pamyatok osmanskoy kultury v Ukraini u 1999 r. *Novi doslidzhennya pamyatok arheologii kozatskoy doby v Ukraini*, 9, s. 32-35.

Biliaieva, S. O., Ivanchenko, L. I., Kulakovska, L. V., Fialko, O. Ye. 2004. Novi kroky ukrainsko-turetskogo spivrobitnytstva. *Arheologiya*, 3, s. 145-147.

Biliaieva, S. O., Ivanchenko, L. I., Kulakovska, L. V., Fialko, O. Ye., Ersoy, B. 2006. Istoryko-kulturna spadschyna Turechchyny i Ukrainy: novi doslidzhennya. *Vidlunnya v-kiu*, 1, s. 65-68.

Biliaieva, S. O., Karashevych, I. V., Fialko, O. Ye. 2006. Vikonnytsi v systemi arhitekturnykh rekonstruktsiy (osmanska laznya Akkermanskoy fortetsi). *Novi doslidzhennya pamyatok arheologii kozatskoy doby v Ukraini*, 15, s. 277-285.

Biliaieva, S. O., Boltryk, Yu. V., Ersoy, B., Karashevych, I. V., Kuyulu-Ersoy, I., Fialko, O. Ye. 2007. Doslidzhennya Mizhnarodnoy Pivdennoy Seredniovichnoy ekspeditsii u 2006 r. v Akkermanskoy fortetsi (m. Bilgorog-Dnistrovskiy). *Arheologichni doslidzhennya v Ukraini 2005—2007 rr.*, s. 96-98.

Biliaieva, S. O., Martynuk-Medvetska, A. M., Prisyazhnyi, K. V. 2008. Istorichni rozvytok Turetskogo barbakianu Portovogo dvoru Akkermanskoy fortetsi za rezultatamy arheologichno-arhitekturnykh doslidzhen, provedenyh u 2006—2007 rokah. *Novi doslidzhennya pamyatok arheologii kozatskoy doby v Ukraini*, 17, s. 350-355.

Biliaieva, S. O., Dryga, I. M., Fialko, O. Ye. 2010. *Ukraina-Turechchyna 2010. Arheologiya — istoriya — kultura — mova*. 2010. Kyiv: Vidavnychiy dim Dmytra Burago.

Biliaieva, S. O., Fialko, O. Ye. 2018. Planigrafiya ta typologichna charakterystyka sklyanykh virobiv z Akkermanu. *Arheologiya i davnya istoriya Ukrainy*, 4 (29), s. 133-148.

Otroshchenko, V. V., Biliaieva, S. O. 2018. Rik Troi v Ukraini. *Arheologiya*, 4, s. 3-4.

Shlapak, M. 2001. *Belgorod-Dnestrovskaia krepost. Issledovanie srednevekovogo oboronnoho zodchestva*. Kishinev: ARC.

Baram, U., Carrol, L. (ed.). 2000. *A historical archaeology of the Ottoman Empire. Breaking New Ground*. New York: Springer Science Business Media.

Biliaieva, S. 1999. Ochakiv deki Turk sehrinde Arkeolojik Arastirmal. In: Aktash, A. (ed.). *Uluslarasi Dxrduñcu Türk Kültürü Kongresi 1997*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Bashkanligi, p. 109-114.

Biliaieva, S., Ersoy, B. 1999. Özi Kalesi (Ukrayna-Ochakiv) Arkeolojik Çalışmaları. In: Aktash, A. (ed.). *Uluslarasi Dxrduñcu Türk Kültürü Kongresi 1997*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Bashkanligi, p. 263-268.

Ersoy, B. 2012. Akkerman kalesi, osmanli hamami. In: Zilingiroplu, A., Mercangöz, Z., Polat, G. (ed.). *Ege Üniversitesi Arkeoloji kazilari*. Izmir: Ege Üniversitesi, p. 338-348.

Finkel, C., Biliaieva, S., Haddlssey, R., Mathieu, J., Ostapchuk, V. 2007. Historical-archaeological investigations in Aqkerman fortress, Ukraine 2007 *Anatolian archaeology*, 13, p. 11-14.

Finkel, C., Ostapchuk, V. 2005. Outpost of Empire: an appraisal of Ottoman building registers as sources for the archaeology and construction history of the Black Dea fortress of Ozi. *An annual on the visual culture of the Islamic World*, 22, p. 176-179.

Finkel, C., Ostapchuk, V., Biliaieva, S., Mathieu, J. 2006. Historical-archaeological investigations in Aqkerman fortress, Ukraine 2006. *Anatolian archaeology*, 12, p. 9-12.

S.O. Biliaieva, L.V. Kulakovska, O.Ye. Fialko

Одержано 18.12.2018

UKRAINE — TURKEY: THE VERGES OF COOPERATION

The formation of the scientific cooperation of Ukraine and Turkey began from the beginning of independence state, after crushing of Soviet ideological system. From 1989. the archaeological investigations of historical center of Ochakiv (Mikolayiv region) begin by expedition of the Institute of archaeology of NAN of Ukraine. The study of new collection, which include numerous artefacts of Turkish culture needed with consultations with Turkish archaeologists. Due to help of the Ambassador of Turkey in Ukraine Acar Geremen, the first international contacts were established and in 1997—1998. first project in Ochakiv provided under the chief of prof. B. Ersoy from Turkish side. In 1999 began joint the excavation in Akkerman, which continue till 2006. The results of expedition published in numerous books and articles. The next direction of cooperation were exhibitions, which take place in Kiev and Izmir. In 2005. the historical and cultural association Ukraine-Turkey created, member of which represented various fields of study: archaeology, history, literature and language. A very important place take archaeological investigation of the Ottoman monuments on the territory of Ukraine, which allow to discover new view on the history both of countries, reconstruction of integrations in the system of material culture.

Keywords: cooperation, Ukraine, Turkey, archaeological investigations.

БІЛЯЄВА Світлана Олександрівна, доктор історичних наук, старший науковий співробітник, Інститут археології НАН України, пр. Героїв Сталінграда, 12, Київ, 04210, Україна.

BILIAIEVA Svitlana Oleksandrivna, Doctor of Historical Sciences, Senior Research Fellow, Institute of Archaeology, National Academy of Sciences of Ukraine, Heroiv Stalingradu ave., 12, Kyiv, 04210, Ukraine. ORCID: orcid.org/0000-0003-3113-7619, e-mail: svitbil@ukr.net.

КУЛАКОВСЬКА Лариса Віталіївна, кандидат історичних наук, завідувач відділу, Інститут археології НАН України, пр. Героїв Сталінграда, 12, Київ, 04210, Україна.

KULAKOVSKA Larisa Vitaliivna, Candidate of historical sciences, Senior Research Fellow, Institute of Archaeology, National Academy of Sciences of Ukraine, Heroiv Stalingradu ave., 12, Kyiv, 04210, Ukraine. ORCID: orcid.org/0000-0002-8704-8642, e-mail: larisav@ukr.net.

ФІАЛКО Олена Євгенівна, кандидат історичних наук, старший науковий співробітник, Інститут археології НАН України, пр. Героїв Сталінграда, 12, Київ, 04210, Україна.

FIALKO Olena Yevgenivna, Candidate of Historical Sciences, Senior Research Fellow, Institute of Archaeology, National Academy of Sciences of Ukraine, Heroiv Stalingrada ave., 12, Kyiv, 04210, Ukraine. ORCID: orcid.org/0000-0002-4976-3266, e-mail: ofialka@ukr.net.